



Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Distr.: Generell
7. mai 2019

Original: Engelsk

Komiteén for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Avsluttende merknader til Norges første rapport*

I. Innledning

1. Komiteen behandlet Norges første rapport (CRPD/C/NOR/1 og Corr.1) på sine 455. og 456. møter (se CRPD/C/SR.455 og 456), som ble avholdt 25. og 26. mars 2019. Komiteen vedtok følgende merknader på sitt 471. møte, som ble avholdt 4. april 2019.
2. Komiteen takker konvensjonsparten for Norges første rapport, som ble utarbeidet i tråd med komiteens retningslinjer for rapportering, og takker for skriftlige svar (CRPD/C/NOR/Q/1/Add.1) på listen over saker utarbeidet av komiteen (CRPD/C/NOR/Q/1).
3. Komiteen uttrykker sin tilfredshet med den konstruktive dialogen under behandlingen av rapporten, og roser konvensjonspartens for den sterke høynivådelegasjonen, som omfattet representanter for relevante departementer og direktorater.

II. Positive utviklingstrekk

4. Komiteen berømmer den positive utvikling konvensjonsparten har oppnådd gjennom implementering av konvensjonen. Særlig vedtak av følgende lover, politikk og administrative tiltak:
 - (a) Likestillings- og diskrimineringsloven i januar 2018;
 - (b) Trygghet, mangfold, åpenhet. Regjeringens handlingsplan mot diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk 2017–2020, som innlemmer temaer knyttet til funksjonsnedsettelse, seksuell legning og lesbiske, homofile, bifile, transpersoner og interkjønnede i netttjenesten som driftes av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet,
 - (c) Strategien mot hatefulle ytringer (2016–2020), som skal bekjempe hatefulle ytringer blant annet på grunn av funksjonsnedsettelse,
 - (d) Den nasjonale inkluderingsdugnaden (2018), som omfatter mennesker med nedsatt funksjonsevne i målgruppen,
 - (e) Pasient- og brukerrettighetsloven, i 2015, som lovfester retten til brukerstyrt personlig assistanse.

* Vedtatt av komiteen på dens 21. sesjon (11. mars – 5. april 2019).



III. Hovedområder og anbefalinger

A. Generelle prinsipper og forpliktelser (art. 1–4)

5. Komiteen er bekymret over:

- (a) At konvensjonen ikke er tatt inn i norsk rett ved inkorporasjon, og at det ikke foreligger noen overordnet strategi eller handlingsplan for å gjennomføre konvensjonen, med fremdriftsplan og budsjetter utarbeidet i samråd med funksjonshemmedes organisasjoner,
- (b) Tolkningserklæringene som er avgitt om konvensjonens artikkel 12, 14 og 25,
- (c) At konvensjonsparten ennå ikke har ratifisert den valgfrie tilleggsprotokollen til konvensjonen,
- (d) At det ikke er god nok framdrift for å erstatte den medisinske modellen for funksjonsnedsettelse med den menneskerettslige modellen,
- (e) Kommunale forskjeller i tjenestetilbudet til mennesker med nedsatt funksjonsevne,
- (f) Mangelen på bærekraftig økonomisk støtte til funksjonshemmedes organisasjoner.

6. **Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:**

- (a) **Inkorporerer konvensjonen i norsk rett, reviderer lovverket i tråd med konvensjonen og utarbeider en helhetlig strategi og handlingsplan med åpne og bærekraftige økonomiske ressurser for gjennomføring av konvensjonen, med en klar fremdriftsplan, i nært, meningsfullt og fullt tilgjengelig samråd med funksjonshemmedes organisasjoner,**
- (b) **Vurderer å trekke tilbake tolkningserklæringene om konvensjonens artikkel 12, 14 og 25,**
- (c) **Ratifiserer den valgfrie tilleggsprotokollen til konvensjonen,**
- (d) **Vedtar den menneskerettslige modellen for funksjonsnedsettelse i alt regelverk når det gjelder vurderingen av funksjonsnedsettelse i samsvar med kriteriene og prinsippene i konvensjonens artikkel 1 til 3,**
- (e) **Treffer alle nødvendige tiltak for å redusere kommunale forskjeller i tjenestetilbudet til mennesker med nedsatt funksjonsevne gjennom nasjonalt regelverk, standarder og retningslinjer,**
- (f) **Sørger for bærekraftig økonomisk støtte til funksjonshemmedes organisasjoner.**

B. Særskilte rettigheter (art. 5–30)

Likhet og ikke-diskriminering (art. 5)

7. Komiteen er bekymret over:

- (a) Mangelen på effektiv lovgivning og mekanismer for å bekjempe sammensatte former for diskriminering mot mennesker med nedsatt funksjonsevne, spesielt mot mennesker med nedsatt funksjonsevne tilhørende etniske minoriteter,
- (b) Dårlig tilgang til fri rettshjelp i diskrimineringssaker,
- (c) Diskrimineringsnemndas begrensede myndighet til å tilkjenne oppreisning og erstatning,
- (d) At mennesker med nedsatt funksjonsevne med samisk bakgrunn og barn med nedsatt funksjonsevne fra familier med innvandrerbakgrunn har dårlig tilgang til offentlige tjenester på grunn av kommunikasjonsproblemer, kulturforskjeller og liten kunnskap om velferdssystemet,

(e) At det ikke foreligger spesifikk forskning om levekårene til mennesker med nedsatt funksjonsevne tilhørende nasjonale minoriteter, herunder roma- og tater- eller romanibefolkningen.

8. I tråd med komitéens generelle kommentar nr. 6 (2018) om likestilling og ikke-diskriminering anbefaler komiteen at konvensjonsparten:

(a) Vedtar rettslige og andre nødvendige tiltak for å gi eksplisitt beskyttelse mot sammensatt diskriminering på grunn av alder, funksjonsnedsettelse, nasjonal opprinnelse, seksuell orientering og kjønnsidentitet, kjønn, etnisitet og innvandringsstatus, og ilegger effektive sanksjoner mot overtredere,

(b) Iverksetter effektive tiltak for å sørge for fri rettshjelp i alle diskrimineringssaker, og øket ressursene til Likestillings- og diskrimineringsombudet slik at det kan hjelpe mennesker med nedsatt funksjonsevne å klage til Diskrimineringsnemnda, herunder i saker med sammensatt diskriminering,

(c) Endrer likestillings- og diskrimineringsloven for å utvide tilbudet av tilgjengelige rettsmidler for klagere i diskrimineringssaker om funksjonsnedsettelse til behandling i Diskrimineringsnemnda,

(d) Gjennomfører bevisstgjøringskampanjer og gir opplæring for å informere mennesker med nedsatt funksjonsevne med urfolks-, etnisk minoritets- og innvandrerbakgrunn om deres rettigheter, og hvordan de skal få tilgang til dem,

(e) Gjennomfører en undersøkelse om levekårene til minoritetspersoner med nedsatt funksjonsevne, blant annet roma- og tater- eller romanibefolkningen, for å utforme og vedta hensiktsmessige lovmessige, administrative og praktiske skritt for å bekjempe forskjeller og diskriminering.

Kvinner med nedsatt funksjonsevne (art. 6)

9. Komiteen er bekymret over at:

(a) Kvinner med nedsatt funksjonsevne opplever sammensatte former for diskriminering, og at det mangler tiltak for å forebygge og bekjempe ulike former for diskriminering,

(b) Kvinner med nedsatt funksjonsevne i mindre grad er i heltidsjobb enn menn med nedsatt funksjonsevne,

(c) Kjønnsperspektiv ikke inngår i studier av funksjonsnedsettelse, og at rettighetene til kvinner og jenter med nedsatt funksjonsevne ikke settes på dagsorden i saker om kjønnslikestilling og funksjonsnedsettelse.

10. I tråd med komitéens generelle kommentar nr. 3 (2016) om kvinner og jenter med nedsatt funksjonsevne, og i lys av delmål 5.1, 5.2 og 5.5 i FNs bærekraftsmål, anbefaler komiteen at konvensjonsparten styrker tiltak for å ta opp sammensatte former for diskriminering mot kvinner og jenter med nedsatt funksjonsevne, og at konvensjonsparten særlig:

(a) Gjennomfører effektive lovmessige, politiske og praktiske tiltak for å bekjempe sammensatte former for diskriminering,

(b) Treffer spesifikke tiltak for å fremme mulighetene for heltidsjobb i offentlig og privat sektor for kvinner med nedsatt funksjonsevne, herunder ved å bedre tilgangen til utdanning, utvikling av ferdigheter og livslang læring, og med aktiv medvirkning fra arbeidsgiverne,

(c) Integrerer et kjønnsperspektiv i studier av funksjonsnedsettelse og setter rettighetene til kvinner og jenter med nedsatt funksjonsevne på dagsorden i saker om kjønnslikestilling og funksjonsnedsettelse.

Barn med nedsatt funksjonsevne (art. 7)

11. Komiteen er bekymret over:

- (a) Den utilstrekkelige anerkjennelsen av prinsippet om barnets beste i opplæringsloven, utover kapitlet om skolemiljø og mobbing, og i pasient- og brukerrettighetsloven,
- (b) Institusjonaliseringen av barn med nedsatt funksjonsevne,
- (c) At det ikke er likeverdig tilgang til behandling, omsorg og andre muligheter for barn med nedsatt funksjonsevne med innvander- eller flyktningeforeldre, barn med nedsatt funksjonsevne med samisk bakgrunn og barn med nedsatt funksjonsevne tilhørende nasjonale minoriteter, herunder roma- og tater- eller romanibefolkningen,
- (d) Mangelen på tilgjengelige mekanismer for å sikre at barn med nedsatt funksjonsevne kan nyte godt av retten til å bli hørt, få sine synspunkter hensyntatt i saker som berører dem, spesielt med hensyn til utdanning, utover spørsmål knyttet til skolemiljø og mobbing, og delta i beslutningsprosesser som berører deres liv, med respekt for deres utviklingsmuligheter, og mangelen på tilgjengelige klagemekanismer for barn med nedsatt funksjonsevne.

12. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:

- (a) **Innarbeider prinsippet om barnets beste i all lovgivning og rettslige og administrative beslutningsprosedyrer som berører barn, herunder opplæringsloven, utover kapitlet om skolemiljø og mobbing, og pasient- og brukerrettighetsloven,**
- (b) **Treffer tiltak for å garantere at barn med nedsatt funksjonsevne får rett til å bli tatt vare på av sine foreldre, får alternativ omsorg innen storfamilien eller familiebasert omsorg i lokalsamfunnet,**
- (c) **Tar hensyn til alle barn med nedsatt funksjonsevne i lovgivning, politikk og tiltak i henhold til prinsippet om like muligheter og inkludering i samfunnet, idet det tas særlig hensyn til barn med nedsatt funksjonsevne med innvander- eller flyktningeforeldre, barn med nedsatt funksjonsevne med samisk bakgrunn og barn med nedsatt funksjonsevne tilhørende nasjonale minoriteter, herunder roma- og tater- eller romanibefolkningen,**
- (d) **Fremmer helhetlige strategier og tilgjengelige mekanismer for å sikre barn med nedsatt funksjonsevne full og effektiv deltakelse i beslutningsprosesser som berører deres liv, og som garanterer at barnas synspunkter tillegges vekt i saker som angår dem, spesielt med hensyn til utdanning, utover spørsmål knyttet til skolemiljø og mobbing, som respekterer deres utviklingsmuligheter og sikrer at de har tilgang til tilgjengelige og barnevennlige klagemekanismer.**

Bevisstgjøring (art. 8)

13. Komiteen er bekymret over forekomsten av negative stereotyper, fordommer og språk om mennesker med nedsatt funksjonsevne. Komiteen er også bekymret over mangelen på helhetlige og innovative offentlige bevisstgjøringsprogrammer om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne.

14. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten, i samarbeid med funksjonshemmedes organisasjoner, utvikler og gjennomfører nyskapende offentlige bevisstgjørings- og utdanningsprogrammer for media, offentlige tjenestemenn, dommere og advokater, politiet, sosialarbeidere og allmennheten, med sikte på å øke bevisstheten om og fremme menneskerettighetsmodellen for funksjonsnedsettelse, og bekjempe negative stereotyper, fordommer og språk om mennesker med nedsatt funksjonsevne i samfunnet, herunder inkludering på grunn av seksuell orientering og kjønnsidentitet.

Tilgjengelighet (art. 9)

15. Komiteen er bekymret over at:

- (a) Plan- og bygningsloven ikke setter frister eller har krav om finansiering for gjennomføring av prinsippet om universell utforming for eksisterende bygninger og transportformer, og at handlingsplanen for universell utforming for 2015–2019 også mangler klare tidsfrister for gjennomføring,

(b) Likestillings- og diskrimineringsloven ikke inneholder spesifikke bestemmelser om tilgang til varer, tjenester og informasjon, og ikke omfatter arbeidsplasser hvor allmennheten ikke har tilgang,

(c) Det ikke er noen lov som regulerer universell tilgang til varer og tjenester, herunder informasjons- og kommunikasjonstjenester, for mennesker med nedsatt funksjonsevne som ikke kan benytte selvbetjeningsløsninger, og forskriftene om universell utforming av informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) er begrenset til foretak som retter seg mot allmennheten,

(d) Det ikke er særskilte og effektive tiltak eller sanksjoner knyttet til gjennomføringen av all lovgivning som tilrettelegger for tilgang til bygninger og informasjons- og kommunikasjonstjenester, herunder IKT-systemer.

16. I lys av konvensjonens artikkel 9 og komiteens generelle kommentar nr. 2 (2014) om tilgjengelighet, anbefaler komiteen at konvensjonsparten i arbeidet med å oppfylle FNs bærekraftsmål 9 og delmål 11.2 og 11.7:

(a) **Fjerner alle eksisterende barrierer som hindrer tilgang til bygninger og tjenester som er åpne for allmennheten, blant annet transport og informasjons- og kommunikasjonstjenester, herunder ved å fremme universell utforming av varer og tjenester, og bruk av punktskrift, teksting, tegnspråktolking, samt lettlest- og andre alternative kommunikasjonsformater og -måter for å lette tilgjengeligheten for mennesker med nedsatt funksjonsevne,**

(b) **Innfører forskrifter for å fastsette tidsfrister og konkrete tiltak med øremerket finansiering for universell utforming av eksisterende bygninger, som prioriterer grunnskoler og videregående skoler, og transportmåter i handlingsplanen for universell utforming for 2015–2019;**

(c) **Iverksetter rettslige og praktiske tiltak for å garantere tilgang til varer og tjenester, herunder informasjons- og kommunikasjonstjenester, for mennesker med nedsatt funksjonsevne som ikke kan benytte selvbetjeningsløsninger, og sikrer at gjennomføringen av prinsippet om universell utforming også gjelder arbeidsplasser hvor allmennheten ikke har tilgang,**

(d) **Reviderer forskriftene om universell utforming av IKT ved å innføre krav om at alle foretak som betjener allmennheten skal tilby individuelt tilrettelagte tjenester til mennesker med nedsatt funksjonsevne etter behov, for å sikre tilgang til informasjons- og kommunikasjonstjenester, herunder IKT,**

(e) **Iverksetter særskilte og effektive tiltak og fastsetter sanksjoner knyttet til gjennomføringen av all lovgivning som tilrettelegger for tilgangen til bygninger og informasjons- og kommunikasjonstjenester, herunder IKT-systemer.**

Risikosituasjoner og humanitære nødsituasjoner (art. 11)

17. Komiteen er bekymret over de uforholdsmessig store konsekvensene av risikosituasjoner og humanitære nødsituasjoner for mennesker med nedsatt funksjonsevne, og over mangelen på helhetlig politikk for å redusere katastroferisikoen som inkluderer mennesker med nedsatt funksjonsevne og deres organisasjoner i planleggings-, gjennomførings- og overvåkningsprosessene.

18. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten i samsvar med Sendai-rammeverket for reduksjon av katastroferisiko 2015–2030, gjennom aktive konsultasjoner med funksjonshemmedes organisasjoner:

(a) **Utvikler et nødinformasjons- og varslingsystem som er fullt tilgjengelig, kostnadsfritt og gir tilgang for alle mennesker med nedsatt funksjonsevne i hele landet uansett type funksjonsnedsettelse,**

(b) **Vedtar en helhetlig strategi for å redusere katastroferisikoen som garanterer tilgjengelighet for og inkludering av mennesker med nedsatt funksjonsevne i alle risikosituasjoner.**

Likhet for loven (art. 12)

19. Komiteen er bekymret over at:

- (a) Ordninger der beslutninger blir tatt på vegne av personen, har ennå ikke blitt erstattet av ordninger som støtter den enkeltes vilje. Også personer med psykososiale funksjonsnedsettelse eller psykiske utviklingshemninger må omfattes,
- (b) Fylkesmenn mangler tilstrekkelig kunnskap om menneskerettsmodellen for funksjonsnedsettelse og respekt for den rettslige handleevnen til mennesker med nedsatt funksjonsevne, og foretar ikke systematiske tilsyn av personer som fortsatt er oppnevnt som verger,
- (c) Personer som mottar støtte mangler opplæring som hjelper dem å bestemme når de trenger mindre støtte eller ikke lenger trenger støtte for å utøve sin rettslige handleevne,
- (d) Det er mangel på et effektivt vern for mennesker med nedsatt funksjonsevne som skal utøve sin rettslige handleevne og mangel på kunnskap om omfanget av beslutningsstøtte.

20. Med bakgrunn i komiteens generelle kommentar nr. 1 (2014) om likhet for loven, og gitt at vergemålsloven er under revidering, anbefaler komiteen at konvensjonsparten:

- (a) **Vurderer systematiske regelendringer slik at vergemål og alle andre former for beslutningstaking på andres vegne erstattes av ordninger som støtter den enkeltes vilje for alle personer med funksjonsnedsettelse uavhengig av personens behov for støtte,**
- (b) **Opphever vergemålsloven, som åpner for fratakelse av rettslig handleevne basert på funksjonsnedsettelse, sikrer at ingen settes under vergemål og styrker/øker opplæringen i å anerkjenne full rettslig handleevne for alle mennesker med nedsatt funksjonsevne,**
- (c) **Etablerer en rettslig prosedyre med sikte på å gjenopprette full rettslig handleevne for alle mennesker med nedsatt funksjonsevne, og i forbindelse med vedtakelsen av et beslutningsstøtteregime, sikrer respekt for berørte personers selvbestemmelse, vilje og preferanser,**
- (d) **Skaper et hensiktsmessig og effektivt vern for utøvelse av rettslig handleevne som overvåkes og underlegges tilsyn på fylkesmannsnivå for å sikre respekt for rettighetene, viljen og preferansene til mennesker med nedsatt funksjonsevne og beskytter dem mot utilbørlig påvirkning,**
- (e) **Gjennomfører kompetansebyggende aktiviteter for offentlige tjenestemenn om retten til likhet for loven for mennesker med nedsatt funksjonsevne og om beslutningsstøtteordninger, og for personer som mottar støtte for å hjelpe dem å bestemme når de behøver mindre støtte eller når de ikke lenger behøver støtte for å utøve sin rettslige handleevne.**

Tilgang til rettssystemet (art. 13)

21. Komiteen er bekymret over:

- (a) Mangelen på prosessuell og alderstilpasset tilrettelegging i rettsvesenet og hos politiet og påtalemyndigheten, spesielt for døve eller hørselshemmede og mennesker med psykososiale funksjonsnedsettelse eller utviklingshemning,
- (b) Det nåværende rettshjelpssystemet, som ikke gir tilgang til fri rettshjelp for mennesker med nedsatt funksjonsevne, spesielt for dem som fortsatt bor i institusjon, og det faktum at utdanning, helse- og omsorgstjenester og likebehandling ikke prioriteres i rettshjelpsloven.

22. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:

- (a) **Sikrer prosessuell og alderstilpasset tilrettelegging i rettsvesenet og hos politiet og påtalemyndigheten,**
- (b) **Reviderer den nåværende rettshjelpsordningen, og sikrer fri rettshjelp for mennesker med nedsatt funksjonsevne, herunder for dem som fortsatt bor i**

institusjoner, og sørger for at utdanning, helse- og omsorgstjenester og likebehandling prioriteres i rettshjelpsloven,

(c) Overholder konvensjonens artikkel 13 i gjennomføringen av delmål 16.3 i FNs bærekraftsmål.

Frihet og personlig sikkerhet (art. 14)

23. Komiteen er bekymret over:

(a) Lovbestemmelser, herunder i psykisk helsevernloven, pasient- og brukerrettighetsloven og helse- og omsorgstjenesteloven, som åpner for at mennesker med psykososiale funksjonsnedsettelse eller psykiske utviklingshemninger kan fratras sin frihet og underlegges behandling uten samtykke og tvangsinnlegges,

(b) Bruken av tvangsmetoder, blant annet tvangsmidler, isolasjon, skjerming, ufrivillig behandling og andre inngripende metoder ovenfor mennesker med psykososiale funksjonsnedsettelse eller psykiske utviklingshemninger.

24. **Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:**

(a) **I tråd med komiteens retningslinjer til artikkel 14 (2015), opphever alle lovbestemmelser som åpner for ufrivillig frihetsberøvelse på grunnlag av antatt eller faktisk funksjonsnedsettelse og tvungen behandling av mennesker med psykososiale funksjonsnedsettelse eller psykiske utviklingshemninger, og sørger for effektive rettsmidler for mennesker med nedsatt funksjonsevne som er fratatt sin frihet på grunnlag av faktisk eller antatt funksjonsnedsettelse,**

(b) **Stopper bruken av tvangsmetoder, blant annet tvangsmidler, isolasjon, skjerming, ufrivillig behandling og andre inngripende metoder, overfor mennesker med psykiske utviklingshemninger eller psykososiale funksjonsnedsettelse, særlig for de som er frihetsberøvet og eldre mennesker, spesielt de med demens og de som er på sykehjem, ved blant annet å gi opplæring til ansatte, prioritere samfunnsbaserte og likepersonstyrte støttetiltak, og styrke prosessuelle garantier og kontrollfunksjoner,**

(c) **Lar seg veilede av forpliktelsene i konvensjonens artikkel 14 og komiteens retningslinjer til artikkel 14 i den regionale diskusjonen om utkastet til tilleggsprotokoll til Konvensjonen om beskyttelse av menneskerettighetene og menneskets verdighet i forbindelse med anvendelsen av biologi og medisin, med tittelen «Beskyttelse av menneskerettighetene og verdigheten til mennesker med psykiske lidelser i forbindelse med ufrivillig innleggelse og ufrivillig behandling».**

Frihet fra tortur eller grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff (art. 15)

25. Komiteen merker seg at konvensjonsparten utreder bruken av elektrokonvulsiv behandling. Den er bekymret over at:

(a) Ufrivillig bruk av elektrokonvulsiv behandling er tillatt,

(b) Mennesker med nedsatt funksjonsevne ikke mottar tilstrekkelig og tilgjengelig informasjon slik at de kan ta informerte beslutninger, eller informasjon om klagemuligheter i saker om tvungen behandling, og at de frykter negative konsekvenser, hvis de klager.

26. **Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:**

(a) **Forbyr tvungen bruk av inngripende og irreversible behandlinger som elektrokonvulsiv terapi,**

(b) **Etablerer klare og effektive prosessuelle garantier for mennesker med nedsatt funksjonsevne, herunder lovbestemmelser om beslutningsstøtte og effektive klagemekanismer, og sikrer at mennesker med nedsatt funksjonsevne har effektiv tilgang til juridisk rådgivning, herunder fri rettshjelp, og til obligatorisk og tilgjengelig informasjon om sine rettigheter.**

Frihet fra utnyttning, vold og misbruk (art. 16)

27. Komiteen er bekymret over:

(a) Mangelen på opplæring for familier, omsorgsytere, helse- og omsorgspersonell og representanter for politi og påtalemyndighet når det gjelder å gjenkjenne alle former for utnyttning, vold og misbruk mot mennesker med nedsatt funksjonsevne,

(b) Saker med misbruk, utnyttning og vold, herunder seksuell vold, mot mennesker med nedsatt funksjonsevne, spesielt kvinner og jenter med nedsatt funksjonsevne, som ofte ikke innrapporteres og derfor ikke har blitt fulgt opp og mangelen på særskilte tiltak for å beskytte kvinner og jenter med nedsatt funksjonsevne, spesielt de som har psykososiale funksjonsnedsettelse eller psykisk utviklingshemming, mot kjønnsbasert vold,

(c) Det høye antallet mennesker med nedsatt funksjonsevne som er utsatt for mobbing, hatefulle ytringer og hatkriminalitet, der sakene ofte ikke identifiseres som eller etterforskes som hatkriminalitet.

28. **Komiteen anbefaler at konvensjonsparten treffer tiltak for å:**

(a) **Sørge for regelmessig opplæring for familier, omsorgsytere, helse- og omsorgspersonell og representanter for politi og påtalemyndighet når det gjelder å gjenkjenne alle former for utnyttning, vold og misbruk,**

(b) **Etterforske alle påstander om vold og misbruk, herunder seksuelt misbruk, av mennesker med nedsatt funksjonsevne, spesielt kjønnsbasert vold mot kvinner og jenter med nedsatt funksjonsevne, særlig de med psykososiale funksjonsnedsettelse eller psykisk utviklingshemming, sikre at overtrederne straffefølges og idømmes hensiktsmessige sanksjoner, og sikre at ofrene har tilgang til umiddelbar beskyttelse og støttetjenester samt informasjon, herunder allmenne hjelpetjenester og krisesenter, og klagemekanismer og erstatning, uten diskriminering, herunder individuelt tilrettelagt støtte for å hindre at de nektes rimelig tilrettelegging,**

(c) **Treffe alle nødvendige tiltak for å hindre at mennesker med nedsatt funksjonsevne blir utsatt for mobbing, hatefulle ytringer og hatkriminalitet, og sikre at politiet, påtalemyndigheten og rettssystemet identifiserer, etterforsker og idømmer sanksjoner for hatkriminalitet begått mot mennesker med nedsatt funksjonsevne.**

Vern om personlig integritet (art. 17)

29. Komiteen er bekymret over at mennesker med nedsatt funksjonsevne, herunder kvinner og barn, fortsatt blir utsatt for ufrivillig medisinsk behandling, herunder tvungen abort og sterilisering.

30. **Komiteen anbefaler at konvensjonsparten iverksetter effektive tiltak for å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne, spesielt kvinner og barns rett til å gi informert forhåndssamtykke til medisinsk behandling respekteres, herunder abort og sterilisering, uansett type funksjonsnedsettelse og alvorlighetsgrad, og sørge for effektive mekanismer for beslutningsstøtte.**

Retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet (art. 19)

31. Komiteen er bekymret over:

(a) Manglende handlingsplan for nedbygging av institusjoner for mennesker med nedsatt funksjonsevne med klare tidsfrister og budsjett, og fokuset på at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal flyttes til bofellesskap fremfor til selvstendige boenheter,

(b) Den utilstrekkelige innsatsen for å bevilge ressurser til utvikling av støttetjenester, spesielt brukerstyrt personlig assistanse i kommunene,

(c) Det nåværende regelverket som tillater tvangstiltak innen helse- og omsorg og rusrehabilitering,

(d) At døve og hørselshemmede ikke alltid får tolketjenester utenom kontortid.

32. Med henvisning til komiteens generelle kommentar nr. 5 (2017) om retten til et selvstendig liv og det å være en del av samfunnet, anbefaler komiteen konvensjonsparten å:

- (a) Utvikle, gjennomføre og sørge for tilstrekkelige menneskelige, økonomiske og tekniske ressurser til en effektiv plan som muliggjør et liv utenfor institusjoner, med en klar tidsramme og referansemål, som i alle faser involverer mennesker med nedsatt funksjonsevne, gjennom funksjonshemmedes organisasjoner,
- (b) Vedta nødvendige tiltak for å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne har en juridisk rett til et tilstrekkelig personlig budsjett for et selvstendig liv, som tar hensyn til tilleggskostnadene forbundet med funksjonsnedsettelsen, og også flytte ressurser fra institusjoner til samfunnsbaserte tjenester, samtidig som tilgjengeligheten til personlig assistanse økes,
- (c) Vedta juridiske og praktiske tiltak for å avvikle tvangstiltak innen helse- og omsorgstjenester, som bør legge føringer for vurderingen av konvensjonspartens Tvangslovutvalg som skal foreligge i juni 2019,
- (d) Sørge for tilstrekkelige menneskelige og økonomiske ressurser til at døve og hørselshemmede kan få tolketjenester når de trenger det, herunder utenom kontortid.

Ytringsfrihet og meningsfrihet, og tilgang til informasjon (art. 21)

33. Komiteen er bekymret over:

- (a) Den utilstrekkelige tilgangen til tekniske hjelpemidler og informasjon i tilgjengelige formater, blant annet lettlestformat, klarspråk, teksting, tegnspråk, punktskrift og lydbeskrivelser, spesielt ved samhandling med offentlige etater og tjenester,
- (b) Manglende tilgjengelighet til de fleste direkte kringkastingssendinger og massemedia,
- (c) Bestemmelsen i kringkastingsloven som krever at bare kommersielle fjernsynsselskaper med over fem prosent av seerne skal tekste sendingene i et begrenset tidsrom, fra kl. 18 til 23.

34. **Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:**

- (a) Øker tilgangen til tekniske hjelpemidler og informasjon i tilgjengelige formater egnet for mennesker med nedsatt funksjonsevne, herunder tilgjengelige nettsider, tegnspråk, teksting, punktskrift, lettlestformat og klarspråk i forbindelse med alle offentlige tjenester,
- (b) Øker tilgjengeligheten i massemedia, spesielt i direkte kringkastingssendinger,
- (c) Styrker bestemmelsene i kringkastingsloven for å sikre at kringkastingsselskaper til enhver tid tekster sendingene.

Respekt for hjemmet og familien (art. 23)

35. Komiteen er bekymret over at:

- (a) Konvensjonsparten ikke gir tilstrekkelig støtte til at foreldre med nedsatt funksjonsevne kan oppdra sine barn og utøve sitt foreldreansvar
- (b) Barn kan tas fra foreldrene og plasseres i omsorgshjem eller tas av barnevernet på grunn av egne eller foreldrenes funksjonsnedsettelse.

36. **Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:**

- (a) Sikrer at det finnes tilgjengelig og inkluderende støtte og beskyttelsesmekanismer i lokalsamfunnet for foreldre med nedsatt funksjonsevne for å støtte dem i utøvelsen av foreldreansvaret,
- (b) Treffer tiltak for å sikre et uttrykkelig lovforbud mot at foreldre kan fratras barna på grunn av foreldrenes eller barnas egne funksjonsnedsettelse.

Opplæring (art. 24)

37. Komiteen er bekymret over:

- (a) Mangelen på effektive lovmessige mekanismer, herunder diskrimineringsbestemmelser, for å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne kan få tilgang til en inkluderende utdanning uten diskriminering, og at de nektes rimelig tilrettelegging i offentlige og private skoler,
- (b) Mangelen på standarder som beskriver prosessen for å få individuelt tilrettelagt støtte i opplæringsinstitusjonene, herunder tilbud om assistenter og støttepersonell,
- (c) At mange barn med nedsatt funksjonsevne ikke får tilstrekkelig god opplæring og har dårlig læringsutbytte, og at en stor andel av spesialundervisningen tilbys av ufaglærte assistenter og lærere uten egnet utdanning,
- (d) Mangelen på tilgjengelige klagemekanismer for barn med nedsatt funksjonsevne og mangelen på sanksjoner for manglende etterlevelse av pålagte krav,
- (e) At mange elever med nedsatt funksjonsevne ikke får tilstrekkelig opplæring i grunnleggende ferdigheter, blant annet sosial utvikling og kommunikasjonsferdigheter, som kunne styrke læreevnen i et egnet miljø.

38. **I tråd med komiteens generelle kommentar nr. 4 (2016) om retten til en inkluderende utdanning, og delmål 4.5 og 4.8 i FNs bærekraftsmål, anbefaler komiteen at konvensjonsparten:**

- (a) **Styrker diskrimineringsvernet slik at det uttrykkelig omfatter diskriminering av mennesker med nedsatt funksjonsevne i opplæring, og sørger for en tilgjengelig og effektiv klagemekanisme,**
- (b) **Vedtar nasjonale standarder for å sørge for effektive og individuelt tilrettede støttetiltak i grunnopplæringen, og bevilger tilstrekkelige økonomiske og menneskelige ressurser for å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne får den nødvendige støtten som fremmer en inkluderende opplæring,**
- (c) **Sørger for at alle lærere har egnet kompetanse for å gi individuelt tilrettelagt undervisning, og sikrer at tilrettede støttetiltak er kostnadsfrie for foreldre som har barn med nedsatt funksjonsevne,**
- (d) **Innfører lovgivning basert på menneskerettsperspektivet for funksjonshemming som er i samsvar med konvensjonens artikkel 2 for å sikre kvaliteten i en inkluderende utdanning for alle barn,**
- (e) **Treffer tiltak for å garantere at elever med nedsatt funksjonsevne får opplæring i nødvendige ferdigheter for å styrke læreevnen deres, i et miljø som er tilpasset deres særlige behov i et inkluderende opplæringsystem.**

Helse (art. 25)

39. Komiteen er bekymret over manglende:

- (a) Bevissthet om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne blant helsepersonell, og at helse- og omsorgstjenester og tilbud i stor grad er utilgjengelige for mennesker med nedsatt funksjonsevne, herunder mennesker med nedsatt funksjonsevne som fortsatt bor i institusjon,
- (b) Tilgjengelighet til informasjon om helsetjenester og tilbud, spesielt knyttet til seksuell og reproduktiv helse og rettigheter for kvinner med nedsatt funksjonsevne.

40. **Komiteen anbefaler at konvensjonsparten etterlever konvensjonens artikkel 25 i arbeidet med å oppfylle delmål 3.7 og 3.8 i FNs bærekraftsmål, og særlig:**

- (a) **Styrker tiltak for å sikre tilgjengeligheten til helse- og omsorgstjenester og -tilbud i lokalsamfunnet, herunder for mennesker med psykisk utviklingshemming eller psykososiale funksjonsnedsettelse og personer som trenger omfattende støtte, og sørger for informasjon på tilgjengelige måter,**

(b) Øker kunnskapen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne blant helsepersonell,

(c) Treffer tiltak for å gi mennesker med nedsatt funksjonsevne, særlig kvinner, informasjon på tilgjengelige måter om relevante helse- og omsorgstjenester, herunder om seksuell og reprodusertiv helse og rettigheter.

Arbeid og sysselsetting (art. 27)

41. Komiteen er bekymret over at arbeidet for å fremme inkludering av mennesker med nedsatt funksjonsevne i det åpne arbeidsmarkedet har vært begrenset og hatt liten innvirkning, og at det fortsatt er sektorvise forskjeller. Komiteen er også bekymret over at det fortsatt forekommer diskriminering på grunn av funksjonsnedsettelse, herunder avslag på rimelig tilrettelegging.

42. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten i nært samråd med funksjonshemmedes organisasjoner, vedtar tiltak for å øke sysselsettingsnivået for mennesker med nedsatt funksjonsevne i det åpne arbeidsmarkedet i tråd med konvensjonen og i lys av delmål 8.5 i FNs bærekraftsmål, og at konvensjonsparten sikrer ordinær sysselsetting og anstendig arbeid for alle, herunder mennesker med nedsatt funksjonsevne, og lik lønn for likt arbeid. Komiteen anbefaler også at konvensjonsparten:

(a) Bekjemper stereotyper og fordommer mot mennesker med nedsatt funksjonsevne i arbeidsmarkedet og vedtar forskrifter mot diskriminering på grunn av funksjonsnedsettelse, herunder å avslå rimelig tilrettelegging,

(b) Fastsetter krav til arbeidsgivere om universell utforming av arbeidsplassen i likestillings- og diskrimineringsloven, og utarbeider og gjennomfører en strategi om tilgjengelighet gjennom universell utforming av det fysiske miljøet og universell IKT på arbeidsplassen,

(c) Arbeider aktivt, målrettet og systematisk for å fremme sysselsetting av mennesker med nedsatt funksjonsevne i privat og offentlig sektor,

(d) Gir et klart mandat og tilstrekkelige ressurser til Arbeids- og velferdsetaten for å bedre sysselsettingsmulighetene for mennesker med nedsatt funksjonsevne som er interessert i å komme inn på arbeidsmarkedet,

(e) Vurdere å utvide målet om at fem prosent av nyansatte i offentlig sektor skal være personer med nedsatt funksjonsevne til også å gjelde for privat sektor,

Tilfredsstillende levestandard og sosial beskyttelse (art. 28)

43. Komiteen er bekymret over at de nåværende økonomiske støtteordningene ikke er tilstrekkelige til å garantere en tilfredsstillende levestandard for mennesker med nedsatt funksjonsevne og dekke tilleggskostnader forbundet med funksjonsnedsettelse.

44. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten sørger for at velferdspolitikken og velferdsordninger sikrer nødvendig inntektsnivå ved å ta hensyn til de tilleggskostnadene som mennesker med nedsatt funksjonsevne har.

Deltakelse i det politiske og offentlige liv (art. 29)

45. Komiteen er bekymret over at ikke valgprosedyrer, lokaler og materiell er tilgjengelig. Komiteen er også bekymret over det lave representasjonsnivået og valgdeltakelsen til mennesker med nedsatt funksjonsevne og deres lave representasjon i valgte og oppnevnte organer.

46. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten i samråd med funksjonshemmedes organisasjoner:

(a) Sørger for at valgprosedyrer, lokaler og materiell er inkluderende og tilgjengelig for alle mennesker med nedsatt funksjonsevne, herunder ved å sørge for materiell på tegnspråk, punktspråk og i lettestformater, og vurderer å innføre tilgjengelig elektronisk stemmegivning:

(b) Fremmer deltakelsen til mennesker med nedsatt funksjonsevne, herunder kvinner med nedsatt funksjonsevne, i det politiske liv og offentlige beslutningsprosesser med målbare mål og indikatorer.

Deltakelse i kulturliv, fritidsaktiviteter og idrett (art. 30)

47. Komiteen er bekymret over at mennesker med nedsatt funksjonsevne, spesielt barn, møter hindringer for å delta i kulturliv, fritidsaktiviteter og idrett på lik linje med andre. Komiteen er også bekymret over at konvensjonsparten ennå ikke har ratifisert Marrakech-traktaten om tilgang til utgitte åndsverk for blinde eller svaksynte.

48. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten tar alle nødvendige skritt for å sikre og fremme inkluderende og tilgjengelige anlegg for fritids- og idrettsaktiviteter, herunder på UNESCOs kulturarvsteder, slik at mennesker med nedsatt funksjonsevne, spesielt barn, gis likeverdig tilgang og sikres deltakelse. Komiteen oppmuntrer også konvensjonsparten til straks å ratifisere Marrakech-traktaten om tilgang til utgitte åndsverk for blinde eller svaksynte.

C. Særskilte forpliktelser (art. 31–33)

Statistikk og innhenting av data (art. 31)

49. Komiteen er bekymret over mangelen på konsistent statistikk om mennesker med nedsatt funksjonsevne og mangelen på menneskerettighetsindikatorer i tilgjengelige data, som gjør det vanskelig for konvensjonsparten å utvikle hensiktsmessig politikk. Komiteen er også bekymret over at indikatorer knyttet til funksjonsnedsettelse i begrenset grad blir effektivt anvendt i gjennomføringen av FNs bærekraftsmål.

50. I lys av delmål 17.18 i FNs bærekraftsmål anbefaler komiteen konvensjonsparten å:

(a) Anvende metodene til Washington Group on Disability Statistics for å innhente, analysere og formidle befolkningsdata som brytes ned på kjønn, alder, etnisitet, type funksjonsnedsettelse, sosialøkonomisk status, sysselsetting, barrierer og bosted, og data om saker som gjelder diskriminering eller vold mot mennesker med nedsatt funksjonsevne,

(b) Utforme evidensbaserte tiltak for å gjøre noe med situasjonen til mennesker med nedsatt funksjonsevne i samråd med deres representative organisasjoner.

Internasjonalt samarbeid (art. 32)

51. Komiteen bemerker at konvensjonsparten i 2018 innførte markørsystemet til OECDs utviklingskomité i forbindelse med internasjonale samarbeidsaktiviteter. Men komiteen er bekymret over mangelen på informasjon om den faktiske involveringen av funksjonshemmedes organisasjoner som partnere i utviklingssamarbeidet.

52. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten vedtar tiltak for å sikre full og effektiv deltakelse og inkludering av og i samråd med mennesker med nedsatt funksjonsevne gjennom deres representative organisasjoner når det gjelder utforming, gjennomføring, overvåkning og evaluering av programmer og prosjekter som er utviklet som ledd i internasjonalt samarbeid, i tråd med komiteens generelle kommentar nr. 7 (2018) om deltakelsen til mennesker med nedsatt funksjonsevne, herunder barn med nedsatt funksjonsevne, gjennom deres representative organisasjoner, når det gjelder gjennomføring og overvåkning av konvensjonen.

IV. Oppfølging

Formidling av informasjon

53. Komiteen understreker betydningen av alle anbefalingene i disse bemerkningene. Når det gjelder behovet for strakstiltak, vil komiteen gjøre

konvensjonsparten oppmerksom på anbefalingene i punkt 6 om den nasjonale gjennomføringen av konvensjonen, og punkt 20 om likhet for loven.

54. Komiteen ber om at konvensjonsparten gjennomfører anbefalingene i disse merknadene. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten oversender de avsluttende merknadene for vurdering og gjennomføring til medlemmer av regjeringen og Stortinget, offentlige tjenestemenn i relevante departementer, rettsvesen og medlemmer av relevante profesjonsgrupper, blant annet utdanning, medisinsk og juridisk personell, i tillegg til lokale myndigheter, privat sektor og media, ved hjelp av moderne sosiale kommunikasjonsstrategier.

55. Komiteen oppmuntrer konvensjonsparten sterkt til å involvere sivilt samfunn, særlig funksjonshemmedes organisasjoner, i utforming av den periodiske rapporten.

56. Komiteen ber konvensjonsparten om å formidle disse merknadene bredt, herunder til frivillige organisasjoner og funksjonshemmedes organisasjoner, og til mennesker med nedsatt funksjonsevne og deres familiemedlemmer, på landets språk og minoritetsspråk, herunder tegnspråk, og i tilgjengelige formater, i tillegg til å gjøre dem tilgjengelig på regjeringens nettsider om menneskerettigheter.

Neste periodiske rapport

57. Komiteen ber konvensjonsparten om å sende inn sin kombinerte andre og tredje periodiske rapport innen 3. juli 2023, og inkludere informasjon om gjennomføringen av anbefalingene i disse merknadene. Komiteen ber også konvensjonsparten om å vurdere å sende inn ovennevnte rapporter i henhold til komiteens forenklete rapporteringsprosedyre, der komiteen utarbeider en liste over saker minst ett år før rapportens innleveringsfrist. Konvensjonspartens svar på sakslisten utgjør så rapporten.
